

Katarzyna Kuras

 <https://orcid.org/0000-0002-6198-7131>

 e-mail: katarzyna.kuras@uj.edu.pl

Uniwersytet Jagielloński

 <https://ror.org/03bqmcz70>

Maria Leszczyńska w kręgu nieprzyjaciół. Strategie interpersonalne królowej Francji (1725–1768)

Maria Leszczyńska została małżonką Ludwika XV i królową Francji w 1725 roku. Nie zyskała takiej sławy jak wpływowa Katarzyna Medycejska czy zaangażowana w politykę burzliwego okresu Frondy Anna Austriacka, a jej błyskotliwa kariera na jednym z najbardziej znanych i potężnych monarszych dworów była sporym zaskoczeniem już dla współczesnych. Gdy po bitwie pod Połtawą (1709 rok) Stanisław Leszczyński, korzystając z protekcji Karola XII, schronił się w Księstwie Dwóch Mostów, a następnie w Wissembourgu, był co prawda politycznym bankrutem, ale znalazł się w obszarze rezonowania zachodnioeuropejskich sieci dynastycznych, a jego obecność została odnotowana przez francuskich informatorów. Byli oni w kontakcie z pierwszym ministrem Ludwika XV, księciem Ludwikiem Henrykiem de Bourbon-Condé¹. Zwrot w dziejach pozbawionej

- 1 Por. K. Kuras, *Networking traps: Marie Leszczyńska in the Polish and French dynastic arrangements*, w: *Queens within networks of family and court connections*, ed. by A. Skrzypietz, Köln–Wien 2022, s. 113–126.

majątku i stałej siedziby rodziny nastąpił w 1725 roku, gdy Maria, córka Stanisława, znalazła się na liście kandydatek na żonę króla Ludwika XV, a następnie, ku zaskoczeniu wszystkich, zwyciężyła w tej rywalizacji. Dla Marii oznaczało to zdobycie znakomitej partii, a dla jej rodziny potrzebną stabilizację materialną².

Zaskakujący awans Marii Leszczyńskiej oraz długie lata jej obecności na dworze francuskim stanowią punkt wyjścia do analizy mniej znanego, lecz istotnego aspektu jej królewskiego życia – funkcjonowania w ramach *maison* (domu, czyli części dworu) oraz relacji z otoczeniem. Niniejszy artykuł koncentruje się na sposobach zarządzania tym otoczeniem i strategiach interpersonalnych, jakie stosowała królowa wobec dworzan w obliczu napięć, konfliktów i rywalizacji. Przyjęta perspektywa badawcza inspirowana jest koncepcją dramaturgiczną Ervinga Goffmana, która pozwala traktować dwór jako scenę, a działania jednostek – jako odgrywanie ról społecznych³. Analiza oparta została na pamiętnikach diuka de Luynes'a oraz innych źródłach z epoki i dotyczy trzech komplementarnych strategii stosowanych przez królową: konciliacyjnej, konfrontacyjnej oraz strategii budowania własnego stronnictwa.

Dwór królowej

Każda królowa francuska miała swój *maison* zorganizowany analogicznie jak dwór króla, choć zazwyczaj mniej liczny. Jej dworzanie cieszyli się takimi samymi przywilejami jak otoczenie monarchy (posiadali status *commensaux*, czyli stołowników króla), a osoba królowej była strzeżona przez straż, gwarantującą jej bezpieczeństwo⁴. Królowe francuskie poruszały się w tych ramach formalno-prawnych we właściwy sobie sposób. Gdy Monique Cottret sporządzała charakterystykę królowych z czasów nowożytnych, mianem tych idealnych określiła monarchinie z pozoru

2 Por. P. Boyé, *Autour du mariage de Marie Leszczyńska*, w: P. Boyé, *Quatre études inédites*, Nancy 1933, s. 2; E. Rostworowski, *Jeszcze o ślubie Marii Leszczyńskiej i polskiej koronie*, w: E. Rostworowski, *Legends i fakty XVIII w.*, Warszawa 1963, s. 11–65; A. Samsel, *Dyplomacja i ceremoniał dworski wokół małżeństwa Ludwika XV z Marią Leszczyńską. Próba interpretacji*, „Scripta Minora” 5 (2007), s. 233–372.

3 Zob. E. Goffman, *Człowiek w teatrze życia codziennego*, tłum. H. Datner-Śpiewak, P. Śpiewak, Warszawa 2008.

4 Por. J. Boucher, *L'évolution de la maison du roi: des derniers Valois aux premiers Bourbons*, „XVIIe siècle” 34 (1982) num. 137, s. 359–379; S. de Laverny, *Les domestiques commensaux du roi de France au XVIIe siècle*, Paris 2002.

najbardziej bierne w życiu politycznym: Marię Teresę, małżonkę Ludwika XIV, oraz Marię Leszczyńską⁵. Każda z nich, choć mało widoczna na kartach wielkiej polityki, perfekcyjnie odnajdywała się w dworskim świecie, wypełniając swe obowiązki dynastyczne, reprezentacyjne oraz ceremonialne. Dwór królowej, choć formalnie podporządkowany królewskiemu, stanowił jednocześnie odrębną przestrzeń działania, w której krzyżowały się interesy, aspiracje i nieformalne wpływy⁶.

Leszczyńska po przybyciu do Francji otrzymała własne otoczenie, którego skład został dobrany w sposób arbitralny i bez uwzględnienia jej preferencji. Choć zwyczajowo każda małżonka delfina lub króla musiała, przekraczając granicę Francji, zostawić swoją świtę na granicy, przypadek córki króla Stanisława – głównie ze względu na miserie jej fortuny – był znamieny⁷. Przyszła królowa musiała się czuć osamotniona w nowej sytuacji, a skład jej *maison* raczej uwzględniał aspiracje i nadzieje dworzan niż jej komfort. Nie oznacza to, że wszyscy dworzanie byli nieprzyjaciółmi królowej, jednak okoliczności utworzenia jej dworu z pewnością nie sprzyjały powstaniu harmonijnego *entourage'u*⁸.

Na podkreślenie zasługuje też klimat dworu, którego częścią stała się Leszczyńska, ponieważ – w połączeniu z tradycyjną strukturą oraz obowiązującymi ramami prawnymi – decydował on o sposobie funkcjonowania oraz specyficznym charakterze otoczenia królewskiej małżonki⁹. Dworzanie królowej stanowili istotny fragment mikrokosmosu Wersalu, powiązany skomplikowanymi więzami o oficjalnym i nieoficjalnym charakterze. Ze względu na bliskość monarchy i pozostawanie w centrum podejmowania decyzji zapewne czuli się ważni i wyjątkowi. Służba na dworze była dla części z nich kontynuacją tradycyjnej kariery

5 Por. M. Cottret, *Reines de France*, w: *Dictionnaire de l'Ancien Régime*, dir. L. Bély, Paris 2015, s. 1074.

6 Na temat funkcjonowania dworu francuskiego zob. W. S. Magdziarz, *Uwodziciele władzy. Geneza i organizacja dworu Ludwika XIV*, Warszawa 2013.

7 Por. F. Cosandey, *La reine de France: symbole et pouvoir, XVe–XVIIIe siècle*, Paris 2000, s. 372–373.

8 Por. K. Kuras, *Dwór królowej Marii Leszczyńskiej. Ludzie, pieniądze i wpływy*, Kraków 2018, s. 123–190; K. Kuras, *Les Polonais à la cour de Marie Leszczyńska*, „Bulletin du Centre de recherche du château de Versailles” 2021 num. 18, <http://journals.openedition.org/crcv/19272> (10.04.2025).

9 O funkcjonowaniu dworu królewskiego w XVIII w. zob. J.-F. Solnon, *La Cour de France*, Paris 1987, s. 549–690.

rodzinnej, dla innych – zwłaszcza ambitnych nuworyszy – szansą na zakorzenienie w wielkim świecie i utwierdzenie dotychczasowej pozycji. O ludziach tych krytyczny z natury hrabia d'Argenson pisał, że są głupszy niż barany: dostrzegają tylko to, co władca chce, by widzieli, w życiu kierują nimi obawy, a nie nadzieja, zaś oczywistość i jasne kryteria nigdy nie zajmują w ich codziennej egzystencji takiego miejsca, jak powinny¹⁰. Hrabia był bardzo krytyczny wobec obserwowanej rzeczywistości. Być może wynikało to do pewnego stopnia z faktu, że jego kariera u boku króla zakończyła się fiaskiem, on sam zaś po wydaleniu z dworu spędził resztę swych dni na przelewaniu swych frustracji na papier. Jego opinia jest jednak szczególnie cenna – widzimy w niej dworzan, którzy niczym marionetki w teatrze lalek są sterowani przez pociągającego za sznurki króla bądź wpływowe osoby z jego otoczenia odpowiedzialne za realizację monarszych wskazówek.

Prezentacja dworu jako teatru nie jest szczególnie oryginalna – na te aspekty zwracał już uwagę m.in. amerykański socjolog Erving Goffman w książce *The Presentation of Self in Everyday Life*, wydanej po raz pierwszy w 1959 roku¹¹. Metafora ta raz na jakiś czas jest przywoływana jako klucz do zrozumienia dynamiki życia dworskiego. W niniejszym artykule służy ona za potencjalnie użyteczny klucz interpretacyjny, pozwalający ukazać złożoność relacji między dworzanami nie tylko w kategoriach absurdalności powstałych sporów, ale i celów/intencji, które przyświecały osobom zaangażowanym w konflikty. Eksplorując i analizując przejawy konfliktów i wrogości pomiędzy dworzanami, zamierzam finalnie pokazać rolę Leszczyńskiej w dworskich układach oraz stosowane przez nią strategie interpersonalne. Strategie interpersonalne rozumiem tu jako świadome działania królowej wobec najbliższego otoczenia – służące budowaniu pozycji, zarządzaniu personelem oraz reagowaniu na napięcia i konflikty w ramach *maison*¹². Kluczowe są nie tylko okoliczności, przedmiot sporu i przebieg konfliktów, ale i stanowisko, które zajmowała wobec nich królowa. Czy była obojętna, neutralna, a może prowadziła jakieś działania medacyjne? Wreszcie – jakie cele zamierzała osiągnąć – decydując się na określoną strategię w relacjach interpersonalnych, najpierw próbując

10 Zob. *Journal et mémoires du marquis d'Argenson*, publ. par E. J. B. Rathery, t. 3, Paris 1861, s. 178.

11 E. Goffman, *Człowiek w teatrze*, s. 135–167.

12 Podstawowe informacje na temat strategii zob. R. Jenkins, *Social identity*, London–New York 2008, s. 19–28.

zająć określoną pozycję w hierarchii dworskiej, a następnie budując relacje z otoczeniem oraz – w perspektywie kilkudziesięciu lat – konstruując własne zaplecze? W centrum moich rozważań znajduje się pytanie: jakie mechanizmy zarządzania relacjami interpersonalnymi stosowała Maria Leszczyńska w warunkach napięć strukturalnych i osobistych rywalizacji w ramach jej *maison*? Analiza opiera się przede wszystkim na pamiętnikach diuka de Luynes'a, wzbogaconych o inne świadectwa epoki dotyczące życia dworu, a także odniesienia do literatury socjologicznej i kulturowej, pozwalającej uchwycić mechanikę relacji interpersonalnych i społecznych w ramach *maison* monarchii¹³.

W tych rozważaniach marginalnie traktuję rodzinę królowej, koncentrując się na obszarze *maison*. Maria Leszczyńska spędziła u boku Ludwika XV 43 lata życia; początkowo była kobietą uwielbianą przez młodszego małżonka, któremu urodziła w ciągu kilkunastu lat dziewięcioro dzieci, w tym w 1729 roku następcę tronu delfina Ludwika Ferdynanda. Wraz z rozwojem życia towarzyskiego i erotycznego monarchy jej rola słabła na rzecz kolejnych faworyt królewskich, wśród których znajdowały się oddana królowi hrabina de Mailly, ambitna księżna de Châteauroux oraz wpływowa markiza de Pompadour. Królowa w tej sytuacji zajęła przypisane jej prawem i tradycją miejsce, koncentrując się na spełnianiu swych monarszych obowiązków. Faworyty Ludwika XV z reguły zajmowały miejsce w *maison* królowej, co generowało konieczność ułożenia wzajemnych relacji i, w sposób dość naturalny, rodziło pytania o ewentualną opozycję pomiędzy stronami. Sposób, w jaki królowa odnosiła się do obecności faworyt w swoim otoczeniu, będzie jednym z istotnych przykładów ukazujących jej zdolność do adaptacji, zachowania twarzy i budowania własnej pozycji w strukturze dworu¹⁴.

Podstawowym źródłem informacji o funkcjonowaniu społeczności dworu królowej Marii Leszczyńskiej są – wzmiankowane już powyżej – pamiętniki diuka de Luynes'a. Liczące siedemnaście tomów dzieło obejmuje lata 1725–1758 i było spisywane na bieżąco, co czyni je wyjątkowo cennym świadectwem życia dworskiego. Diuk, którego żona, Marie Brûlart de Charost, pełniła przez wiele lat funkcję damy honorowej królowej, należał do jej najbliższego otoczenia. Jako człowiek niezwykle skrupulatny

13 Zob. *Mémoires du duc de Luynes sur la cour de Louis XV (1735–1758)*, publ. par L. É. Dussieux, E. Soulié, t. 1–17, Paris 1860–1865.

14 Por. A. Muratori-Philip, *Marie Leszczyńska: épouse de Louis XV*, Paris 2010, s. 113–138, 155–200.

prowadził niemal codzienną relację z wydarzeń na dworze, koncentrując się szczególnie na *maison* królowej. Jego relacja dostarcza wielu informacji o kulisach funkcjonowania tej instytucji, atmosferze Wersalu oraz relacjach między dworzanami¹⁵. Pamiętniki de Luynes'a nie są jednak wolne od ograniczeń wynikających z pozycji autora oraz jego osobowości. Był on klasycznym przedstawicielem grupy starych i doświadczonych dworzan – lojalnym i dyskretnym obserwatorem, który przez lata bezskutecznie zabiegał o prestiżową funkcję na dworze, starając się o nią m.in. za pośrednictwem królowej i jej otoczenia. Te doświadczenia ukształtowały jego sposób patrzenia na świat dworski, w którym kluczowe były forma, ceremoniał i etykieta. Zamiast sensacyjnych anegdot czy plotek o faworytach Ludwika XV, czytelnik odnajduje w jego relacji refleksje nad mechaniką i logiką teatralnego życia dworu – nad tym, dlaczego bardziej liczyło się miejsce królowej podczas audiencji niż realny wpływ, jaki mogła w danym momencie wywierać¹⁶.

W rezultacie diuk de Luynes przedstawia obraz życia dworu królowej, który, choć cenny, nosi znamiona pewnej tendencyjności – zarówno w odniesieniu do oficjalnych wydarzeń, jak i relacji zakulisowych, do których miał bezpośredni dostęp. Dworzan ukazuje jako osoby świadome swojej roli społecznej, celowo przybierające rozmaite maski w zależności od sytuacji. W kontaktach z królową, zwłaszcza podczas wykonywania codziennych obowiązków w jej apartamentach, obowiązywała ich formalna etykieta. Ich zachowanie musiało być zgodne z hierarchią i przypisanymi kompetencjami, co zapewniało sprawne funkcjonowanie całego zaplecza *maison* królowej. Respektowanie tych zasad gwarantowało płynność i bezproblemowy przebieg rytuałów dworskich. Odmienny charakter miała sfera zakulisowa – przestrzeń poza oficjalnymi apartamentami, gdzie dworzanie mogli pozwolić sobie na więcej swobody i naturalności. To właśnie kulisy były areną rywalizacji i negocjacji. Choć i tam odgrywano określone role, nie były one ściśle determinowane przez etykietę czy obowiązki ceremonialne. W grę wchodziły inne motywacje: troska o rozwój kariery własnej lub członków rodziny, zabiegi o dodatkowe dochody związane z pełnionym stanowiskiem, a także ambicje związane z zaznaczeniem prestiżu i pozycji w dworskiej hierarchii. W niniejszym

15 Por. B. Hours, *Louis XV et sa cour. Le roi, l'étiquette et le courtisan. Essai historique*, Paris 2002, s. 5–6.

16 D. Galateria, *Wersal. Etykieta na dworze Króla Słońce*, tłum. J. Nowakowska, Kraków 2017, s. 188.

artykule pokazują, jak królowa – pozornie bierna i wycofana – poprzez subtelne decyzje i codzienne wybory wpływała na dynamikę życia dworskiego i kształtowała własną pozycję w warunkach nieustannej gry pozorów, zależności i napięć.

Strategia koncyliacyjna

W analizie działań Marii Leszczyńskiej można wyróżnić kilka powtarzających się wzorców postępowania. Jednym z nich była strategia koncyliacyjna – oparta na łagodzeniu napięć, unikaniu otwartych konfliktów i podtrzymywaniu formalnej harmonii w otoczeniu królowej. *Maison* był naprędce skonstruowaną strukturą, nad którą Maria Leszczyńska stopniowo próbowała przejąć kontrolę. W jej otoczeniu dobrze zdawano sobie sprawę z napięć i zdrażeń pomiędzy sługami. Królowa – świadoma tej sytuacji – poświęcała czas na rozpoznanie istniejących układów i relacji, a tam, gdzie to było możliwe, stawiała na rozwiązania kompromisowe i koncyliacyjne. W 1736 roku, wybierając się do Meudon, poprosiła diuszese de Tallard, guwernantkę dzieci królewskich, o towarzystwo, co wywołało spekulacje, że dojdzie do konfliktu z diuszese de Luynes – obie damy miały bowiem prawo wsiadania do karety królowej bez zaproszenia. Ku zdumieniu otoczenia, żadna z nich nie dopuściła do spięcia. Jedna wsiadła do karety w Meudon, druga w Wersalu; wymiennie zajmowały też miejsce przy stole. Ten precedens szybko przekształcił się w ustaloną praktykę, która rozładowywała potencjalne napięcie i była zgodna z oficjalnymi normami życia dworu – zapewne także z oczekiwaniami samej królowej¹⁷.

W tym wypadku Maria Leszczyńska działała dyskretnie, niejako uprzedzając problem. Zdarzały się jednak sytuacje, które wymagały od niej spontanicznej interwencji. W 1738 roku marszałkowa de Boufflers poinstruowała księżnę d'Egmont, jak powinna wsiąść do karety królowej przed szatną (*dame d'atour*), co rozegrało się na oczach monarchini. Mimo niezadowolenia z tarć w najbliższym otoczeniu, królowa wysłuchiwała wyjaśnień i dążyła do załagodzenia konfliktu¹⁸. Sprawa ta – dotycząca z pozoru błahych detali ceremonialnych – miała długofalowe skutki. Dopiero decyzja

17 Zob. *Mémoires du duc de Luynes sur la cour de Louis XV (1735–1758)*, publ. par L. É. Dussieux, E. Soulié, t. 1: 1735–1737, Paris 1860, s. 122–123, 133; *Mémoires du duc de Luynes sur la cour de Louis XV (1735–1758)*, publ. par L. É. Dussieux, E. Soulié, t. 6: 1744–1745, Paris 1861, s. 319, 332.

18 Zob. *Mémoires du duc de Luynes sur la cour de Louis XV (1735–1758)*, publ. par L. É. Dussieux, E. Soulié, t. 2: 1738–1739, Paris 1860, s. 241.

królewska z 1752 roku, więc wydana czternaście lat później, jednoznacznie określiła porządek wsiadania do karety: *dame d'atour* miała ustępować pierwszeństwa damom wywodzącym się z książąt krwi¹⁹.

Takie działania ilustrują ogólną tendencję królowej do łagodzenia napięć w sposób nienarzucający się, zgodnie z oficjalnymi formami i konwencją życia dworu. Choć Maria Leszczyńska nie występowała publicznie jako sędzia ani arbiter, jej postawa i reakcje miały duże znaczenie normatywne. Jak pokazują liczne epizody – także te dotyczące pomniejszych sług – królowa gotowa była przymykać oko na drobne nadużycia osób, które darzyła sympatią lub uznaniem. Przykład stanowi casus księżnej d'Egmont, której zachowanie spotkało się ze zrozumieniem królowej, mimo że formalnie naruszało zasady porządku ceremonialnego. W podobnych sytuacjach królowa działała łagodnie – dopóki nie uznawała, że zachowanie danej osoby zagraża stabilności *maison* lub narusza ogólnie akceptowane granice ról społecznych. W jej otoczeniu – jak relacjonuje diuk de Luynes – ceniono zgodę i harmonię. Publiczny występ jednostki na oficjalnej scenie Wersalu (czyli w apartamentach królowej lub innych przestrzeniach, gdzie była obsługiwana) miał odzwierciedlać ideał dworskiego etosu. Jak zauważyła hrabina de Genlis w swoim *Dictionnaire critique et raisonné des étiquettes de la cour*, na dworze o wiele łatwiej niż gdzie indziej było o wierność i przyjaźń – choć jej wizja była zapewne wyidealizowana i oddalona od codziennych napięć znanych królowej z doświadczenia²⁰.

W świecie Wersalu zachowanie zgodne z etykietą miało charakter performatywny – potwierdzało porządek i status. Złamanie reguł – nawet przez osobę uprzywilejowaną – było odbierane jako akt skandaliczny, podważający logikę przedstawienia. Dlatego nawet pozornie drobne gesty, takie jak podanie serwety, zajęcie odpowiedniego miejsca w karecie czy prawo do zajmowania taboretu, mogły prowadzić do konfliktu lub wymagały interwencji²¹. W tym kontekście działania królowej jawią się jako forma zarządzania napięciem symbolicznym: nie dopuszczała do eskalacji,

19 Por. K. Kuras, *Dwór królowej*, s. 239.

20 Zob. S.-F. de Genlis, *Dictionnaire critique et raisonné des étiquettes de la cour, des usages du monde, des amusemens, des modes, des moeurs, etc., des François: depuis la mort de Louis XIII jusqu'à nos jours; contenant le tableau de la cour, de la société, et de la littérature du dix-huitième siècle; ou l'esprit des étiquettes et des usages anciens, comparés aux modernes*, t. 1, Paris 1818, s. VI–VII.

21 Por. D. Galateria, *Wersal*, s. 227–226.

ale też nie pozwalała na podważenie norm, które cementowały dworską wspólnotę. Przykłady te ukazują strategię konciliacyjną Marii Leszczyńskiej jako formę zarządzania codziennymi napięciami w sposób możliwie nienarzucający się, ale skuteczny. Królowa nie sięgała po bezpośrednią władzę ani nie występowała w roli arbitra; raczej moderowała sytuacje, wpływając na ich rozwój poprzez gesty, sugestie i symboliczne przywołanie. Tolerancja wobec wybranych osób i niechęć do eskalacji sporów ujawniają jej pragmatyzm oraz świadomość roli, jaką miała do odegrania jako figura jednocząca *maison*²². Ta strategia, choć pozornie bierna, wymagała dużej elastyczności, wycucia i umiejętności czytania kontekstu. Jej skuteczność opierała się nie na jawnych decyzjach, lecz na dyskretnym modelowaniu zachowań i utrzymywaniu pozorów harmonii²³. Nie zawsze jednak możliwe było unikanie otwartych starć – tam, gdzie zawodziły subtelne formy kontroli, rodziły się konflikty, których charakter wymuszał przyjęcie innych strategii działania.

Strategia konfrontacyjna

Nie wszystkie sytuacje mogły być rozwiązane łagodnie. Gdy napięcia eskalowały, a ambicje dworzan przybierały ostrzejsze formy, królowa była zmuszona reagować bardziej stanowczo – sięgając po strategię konfrontacyjną. Przykład diuszesy de Tallard i diuszesy de Luynes, rozwiązujących spór z zachowaniem pełnej etykiety, był wyjątkowy i nie może być uznany za reprezentatywny dla całego mikroświata dworu królowej. Informacje przekazywane przez pamiętnikarzy sugerują, że tak konciliacyjne sposoby łagodzenia napięć pojawiały się raczej rzadko. Konflikty kompetencyjne i ambicjonalne były zjawiskiem stałym – część z nich miała charakter przelotny i błahy, inne przeciągały się latami mimo licznych prób mediacji. Reguły określające sposób funkcjonowania dworzan przy królowej, wynikające z etykiety i hierarchii stanowisk, nie zawsze były respektowane. W wielu przypadkach górę brały emocje, osobiste animozje oraz frustracje związane z niespełnionymi ambicjami²⁴.

22 Wynikało to zapewne z charakteru i wychowania królowej. Por. R. W. Wołoszyński, *Maria Karolina Zofia Felicja Leszczyńska*, w: *Polski słownik biograficzny*, t. 30, 1975, s. 5–6.

23 Na temat charakteru królowej zob. *Mémoires du duc de Luynes*, t. 1, s. 29.

24 Por. J. Duindam, *Vienna and Versailles. The courts of Europe's dynastic rivals, 1550–1780*, Cambridge 2007, s. 206.

Do najbardziej znanych sporów, które zaburzały harmonię w otoczeniu królowej, należał konflikt między odpowiedzialną za garderobę szatną, diuszesa de Mazarin, a damą honorową, diuszesa de Luynes. Jego początkiem były spory kompetencyjne o drobne rytuały: kluczowe znaczenie miało pytanie, kto powinien podawać królowej serwetę, gdy spożywała posiłek w łóżku. Ten gest o wysokim prestiżu zarezerwowany był w teorii dla księżniczek krwi, jeśli znajdowały się w pobliżu²⁵. Diuszesa de Luynes, ustępując miejsca szatnej, zrezygnowała z tego przywileju dwukrotnie; za trzecim razem rzekomo nie zdążyła zareagować, co diuszesa de Mazarin potraktowała jako naruszenie porządku i rozpoczęła otwartą konfrontację. Spór eskalował mimo prób mediacji – także ze strony hrabiego de Maurepas, sekretarza stanu odpowiedzialnego za ceremoniał – i zakończył się dopiero, gdy królowa sama zainterweniowała, decydując, że obie damy mogą podawać serwetę, o ile kontynuują służbę u jej boku²⁶. Była to decyzja formalnie kompromisowa, ale w rzeczywistości sprzyjała damie honorowej – ze względu na jej obowiązki musiała ona pozostać przy królowej, podczas gdy szatna częściej opuszczała jej apartamenty.

Konflikt nie wygasł. Gdy królowa złożyła wizytę diuszecie de Mazarin w 1738 roku, ta zaaranżowała sytuację tak, by osobiście podać jej serwetę – w geście niepozabawionym ostentacji²⁷. Warto dodać, że diuszesa de Mazarin wikała się również w inne konflikty wewnątrz *maison* – m.in. z damą pałacową królowej madame de Mailly, których spór miał zarówno podłoże personalne, jak i polityczne²⁸. Z kolei diuszesa de Luynes – choć cieszyła się wyraźnym zaufaniem królowej – nie stroniła od działań przekraczających ramy przypisanej jej roli. W 1747 roku to ona podała królowej pióro do podpisania kontraktu małżeńskiego, mimo że to obecna w komnacie pierwsza pokojowa była formalnie do tego uprawniona. Zdaniem samej diuszesy był to jedynie gest hołdu wobec królowej, ale otoczenie interpretowało go jako próbę demonstracyjnego zaznaczenia swojej pozycji²⁹.

25 Zob. *Mémoires du duc de Luynes*, t. 1, s. 229–232.

26 Zob. *Mémoires du duc de Luynes*, t. 1, s. 125–133, 147.

27 Zob. *Mémoires du duc de Luynes*, t. 1, s. 423, 426–427.

28 Por. *Journal et mémoires du marquis d'Argenson*, publ. par E. J. B. Rathery, t. 2, Paris 1859, s. 175, 200–201; t. 4, Paris 1862, s. 38; P. Nolhac, *Louis XV et Marie Leczinska: d'après de nouveaux documents*, Paris 1900, s. 111.

29 Zob. *Mémoires du duc de Luynes sur la cour de Louis XV (1735–1758)*, publ. par L. É. Dussieux, E. Soulié, t. 8: 1746–1748, Paris 1862, s. 360.

Spory kompetencyjne w *maison* królowej nie ograniczały się do relacji między damą honorową a szatną. Równie istotne napięcia dotyczyły innych wysoko postawionych członków dworu, jak choćby nadintendentki Mademoiselle de Clermont i diuszesy de Luynes, pełniące funkcję damy honorowej. Przedmiotem rywalizacji była m.in. kwestia prerogatyw w obsadzaniu niższych stanowisk w komnacie królowej – z wyjątkiem kuchni, która jednoznacznie podlegała damie honorowej³⁰. Spór miał zarówno wymiar praktyczny, jak i ceremonialny. Mademoiselle de Clermont, dążąc do rozszerzenia zakresu swoich wpływów, aktywnie angażowała się w sprawy etykiety i reprezentowała frakcję opowiadającą się za podniesieniem rangi książąt krwi. Diuszesa de Luynes, stojąca na straży interesów arystokracji rodowej, wspierała model oparty na pierwszeństwie diuków i diuszes w hierarchii dworskiej. Konflikt ten, choć osadzony w codzienności *maison*, odzwierciedlał szersze napięcia ideowe i polityczne obecne w przestrzeni wersalskiego dworu³¹.

Nie wszystkie konflikty ograniczały się do wnętrza *maison* królowej – istotnym źródłem napięć były również relacje ze służbą królewską, zwłaszcza tam, gdzie obowiązki się zazębiały, jak podczas ceremonii *grand couvert* czy w trakcie żałoby. Słudzy Ludwika XV często dążyli do poszerzania swoich prerogatyw kosztem służby królowej – np. próbując zająć miejsce w salonie królowej bez jej zgody, powołując się przy tym na rzekome rozkazy, które – jak się później okazało – w ogóle nie istniały³². Kompetencje sług królewskich były z definicji szersze, obejmując np. obowiązek informowania innych *maisons* o okresach żałoby. Ich zaniechania powodowały dezorganizację w otoczeniu Marii Leszczyńskiej i były źródłem niejawnych, lecz trwałych napięć. Tego rodzaju konflikty, choć mniej spektakularne niż rywalizacja między damami dworu, oddają złożoność

30 Zob. *Mémoires du duc de Luynes sur la cour de Louis XV (1735–1758)*, publ. par L. É. Dussieux, E. Soulié, t. 3: 1739–1741, Paris 1860, s. 152; *Mémoires du duc de Luynes*, t. 1, s. 80.

31 Por. F. Cosandey, *Le rang. Préséances et hiérarchies dans la France d'Ancien Régime*, Paris 2016, s. 445–446; F. Leferme-Falguières, *Les courtisans. Une société de spectacle sous l'Ancien Régime*, Paris 2007, s. 63–79; M. Figeac, *Les noblesses en France du XVIe au milieu du XIXe siècle*, Paris 2013, s. 133–163.

32 Zob. *Journal et mémoires du marquis d'Argenson*, t. 7, Paris 1865, s. 261; *Mémoires du duc de Luynes*, t. 3, s. 56.

wersalskiej hierarchii i chroniczne problemy z koordynacją pomiędzy poszczególnymi *maison*, w tym *maison* królowej i *maison du roi*³³.

Na kartach pamiętników pojawiają się także epizody jawnie burzące fasadę dworskiej grzeczności. W 1731 roku diusza de Gontault próbowała metodą faktów dokonanych zająć miejsce przed hrabiną de Rupelmonde, co doprowadziło do fizycznej przepychanki i niecenzuralnej wymiany zdań – wydarzenia na tyle skandalicznego, że nie mógł go przemilczeć nawet zwykle powściągliwy diuk de Luynes³⁴. W innym przypadku jedna z dam pałacowych próbowała wtargnąć do antyszambry królowej podczas *grand couvert*, ignorując polecenia królowej, by pozostała w gabinecie³⁵. Została powstrzymana przez diuszę de Luynes, a incydent stał się przedmiotem licznych plotek³⁶. Także marszałkowa de Duras, nadużywając przywileju poruszania się po pałacu na fotelu z tragarzami, pojawiła się w apartamentach królowej bez zaproszenia. W tym wypadku reakcja otoczenia była szybka i zgodna – woźni natychmiast powiadomili diuszę de Luynes, która poprosiła królową o stanowczą reakcję. Leszczyńska zakazała tragarzom marszałkowej wstępu do antyszambry, jasno sygnalizując dopuszczalne granice³⁷.

Strategia koncyliacyjna królowej – choć często skuteczna – nie zawsze była możliwa do utrzymania w obliczu eskalujących ambicji

33 O atmosferze dworu Ludwika XV zob. W. R. Newton, *L'espace du roi. La cour de France au chateau de Versailles, 1682–1789*, Paris 2000, s. 19–22. William R. Newton jest też autorem wnikliwej analizy *maisons* poszczególnych członków rodziny królewskiej. Zob. W. R. Newton, *La petite cour. Services et serviteurs à la cour de Versailles au XVIIIe siècle*, Paris 2006, s. 43–352.

34 Zob. *Chronique de la régence et du règne de Louis XV (1718–1763) ou journal de Barbier, avocat au parlement de Paris*, t. 2: 1727–1734, Paris 1857, s. 152; *Mémoires du duc de Luynes sur la cour de Louis XV (1735–1758)*, publ. par L. É. Dussieux, E. Soulié, t. 11: 1751–1752, Paris 1863, s. 229; J. Rogister, *Queen Marie Leszczyńska and faction at the French Court 1725–1768*, w: *Queenship in Europe 1660–1815*, ed. by C. Campbell Orr, Cambridge 2004, s. 197. O sposobie rozwiązania konfliktu zob. P. Nohac, *Louis XV et Marie Leczinska*, s. 75–76.

35 *Grand couvert* – publiczne kolacje jadane w antyszambrze apartamentów królowej (*grand couvert* – określane tak w przeciwieństwie do prywatnych posiłków *au petit couvert*). Por. R. Jousselin, *Au couvert du roi*, Paris 1998, s. 57–58.

36 Zob. *Mémoires du duc de Luynes*, t. 11, s. 297–298.

37 Zob. *Mémoires du duc de Luynes sur la cour de Louis XV (1735–1758)*, publ. par L. É. Dussieux, E. Soulié, t. 13: 1753–1754, Paris 1963, s. 139–140.

i nieprzewidywalnych zachowań dworzan. W takich sytuacjach Maria Leszczyńska bywała zmuszona do podejmowania decyzji, które jednoznacznie faworyzowały jedną ze stron lub wzmacniały obowiązujące zasady. Jej interwencje, choć rzadkie, miały wymiar performatywny – przywracały naruszoną równowagę, potwierdzając jednocześnie, że królowa nie była biernym obserwatorem konfliktów, ale aktorką zdolną do wyznaczania granic i regulowania napięć, gdy sytuacja tego wymagała.

Strategia konfrontacyjna, choć nie była preferowaną formą działania królowej, stanowiła nieodzowny element codziennego funkcjonowania *maison*. Maria Leszczyńska, zmuszona do konfrontacji z eskalującymi ambicjami i sporami kompetencyjnymi, nie pozostawała bierna wobec napięć naruszających porządek dworski. Jej interwencje, choć oszczędne i pozbawione demonstracyjnego charakteru, niosły ze sobą wyraźny komunikat: przestrzeganie ról i granic było warunkiem utrzymania ładu i prestiżu. Konflikty w najbliższym otoczeniu królowej nie tylko ujawniały niejasności strukturalne i ceremonialne, lecz także obnażały społeczną dynamikę dworu – z jego rywalizacją, próbami tworzenia precedensów i demonstracjami lojalności³⁸. W odróżnieniu od strategii koncyliacyjnej, tu królowa nie mogła już pozostać w cieniu; musiała świadomie kształtować relacje, wyznaczać granice i podejmować decyzje wpływające na układ sił w jej najbliższym otoczeniu³⁹.

Strategia tworzenia własnego stronnictwa

Obok reaktywnych działań wobec konkretnych konfliktów, Maria Leszczyńska rozwijała również bardziej długofalową strategię – tworzenie wokół siebie lojalnego, choć niezbyt liczного kręgu zaufanych osób, które wzmacniały jej pozycję i zapewniały wpływ w codziennym funkcjonowaniu dworu. Z biegiem lat Maria Leszczyńska zdołała zgromadzić wokół siebie niewielkie, lecz lojalne grono osób, które podzielało jej system wartości i odnajdywało się w codzienności dworu. Wśród nich byli m.in. prezydent Hénault, markiz d'Argenson, diuszesa de Villars oraz hrabina de Saint-Florentin⁴⁰. Nie należeli oni do grona najbardziej wpływowych

38 Więcej na ten temat zob. L. Horowski, *Die Belagerung des Thrones: Machtstrukturen und Karriere-mechanismen am Hof von Frankreich 1661–1789*, Stuttgart 2012, s. 203–258.

39 Por. K. Kuras, *Dwór królowej*, s. 242–248.

40 Por. B. Hours, *La vertu et le secret. Le dauphin, fils de Louis XV*, Paris 2006, s. 16–18; A. Muratori-Philip, *Marie Leszczyńska*, s. 217.

figur politycznych czy ceremonialnych, lecz odgrywali istotną rolę w życiu codziennym królowej, wspierając ją w budowaniu atmosfery opartej na lojalności, umiarze i zaufaniu. Byli też uczestnikami wydarzeń organizowanych przez monarchinię, takich jak regularne koncerty kameralne w Wersalu, których poziom artystyczny został doceniony przez ówczesnych i późniejszych historyków muzyki⁴¹.

Jednym z bardziej ambiwalentnych elementów codzienności królowej była jej ulubiona gra towarzyska – *cavagnole*. Gra ta, podobna do loterii, stanowiła element rozrywki, ale też narzędzie tworzenia wspólnoty. Dworzanie – często z grzeczności – podejmowali się rywalizacji z królową, choć z czasem *cavagnole* zaczęto uznawać za nużące zajęcie. Zagranicznych dyplomatów instruowano, jak uprzejmie unikać uczestnictwa w grze⁴². Sama Leszczyńska również nie odnosiła w niej sukcesów – regularnie przegrywała, co prowadziło do długów spłacanych przez króla. Paradoksalnie, do tego zobowiązywała go także markiza de Pompadour – faworyta Ludwika XV – która, chcąc zachować poprawne relacje z królową, wspierała ją w sprawach finansowych, przyczyniając się do stabilizacji pozycji monarchini⁴³.

Nieprzypadkowo w centrum wielu sporów i gestów o wymiarze symbolicznym znajdowała się diuszesa de Luynes – żona pamiętnikarza i wieloletnia dama honorowa królowej⁴⁴. Jej zacieśniająca się relacja z Marią Leszczyńską stanowiła nie tylko osobistą zażyłość, ale i źródło politycznego kapitału. Choć królowa nie zawsze jawnie popierała jej działania, nie ulega wątpliwości, że udzielała jej milczącego wsparcia. Diuszesa z powodzeniem wykorzystywała swoją pozycję do zaznaczania obecności w przestrzeni symbolicznej dworu. Jak już wspominałam, w 1747 roku to właśnie ona – nie pierwsza pokojowa, która formalnie miała do tego prawo – podała królowej pióro do podpisania kontraktu małżeńskiego. Oficjalnym uzasadnieniem był hołd składany monarchini, w rzeczywistości

41 Por. D. Hennebelle, *Les concerts de la Reine (1725–1768)*, Lyon 2015.

42 Zob. *Chronique de la régence et du règne de Louis XV (1718–1763) ou journal de Barbier, avocat au parlement de Paris*, t. 5: 1751–1753, Paris 1857, s. 24; *Mémoires du duc de Luynes*, t. 3, s. 134.

43 Por. *Wersal Marii Leszczyńskiej. Le Versailles de Marie Leszczyńska. Sztuka dworska we Francji XVIII wieku*, red. P. Mrozowski, Warszawa 2015, s. 242–243; T. E. Kaiser, *Madame de Pompadour and the Theaters of Power*, „French Historical Studies” 19 (1996) no. 4, s. 1025–1044.

44 Por. W. R. Newton, *La petite cour*, s. 260–261.

był to jednak świadomy akt przejęcia prestiżowej czynności i tworzenia precedensu. Gest ten miał miejsce w przestrzeni publicznej, na oczach innych dworzan, i jasno komunikował, kto cieszy się szczególnym zaufaniem królowej. Diuszesa de Luynes badała granice swego wpływu, ostrożnie testując tolerancję królowej wobec zachowań wykraczających poza ustalone kompetencje. W tym sensie jej działania wpisywały się w szerszą strategię wzmacniania pozycji poprzez redefinicję roli dworzanina. Choć po wspomnianym incydencie pióro nadal podawała pierwsza pokojowa, to w świadomości otoczenia nie ulegało wątpliwości, kto w rzeczywistości zajmuje uprzywilejowaną pozycję w *maison* królowej⁴⁵.

Podobnych prób wyjścia poza wyznaczone granice było więcej – dotyczyły zarówno gestów, jak i zajmowania przestrzeni fizycznej. Istotnym polem rywalizacji były apartamenty królowej, w których każde miejsce, każdy przywilej ceremonialny, każda czynność miała swoje znaczenie⁴⁶. Niektóre służące próbowały podkreślać swą rolę, wykonując czynności prestiżowe bez formalnego upoważnienia, inne przeciwnie – odmawiały wykonania zadań, które uznawały za nieadekwatne wobec swego statusu. Przykładem tej drugiej postawy była reakcja *valet de chambre-tapisier*, który został wezwany do odkurzenia nieużywanego łóżka w apartamencie królowej. Zamiast potraktować to jako okazję do poszerzenia zakresu kompetencji – co w *maison* zdarzało się często – odmówił wykonania zadania, uznając je za należące do personelu *garde-meuble*. W ten sposób nie tylko chronił granice swojego stanowiska, ale i symbolicznie potwierdzał swą wyższość wobec zadań uznawanych za zbyt przyziemne⁴⁷.

Strategia tworzenia własnego stronnictwa nie polegała wyłącznie na budowaniu lojalnych relacji z jednostkami, ale również na umacnianiu statusu tych osób, które gotowe były pełnić rolę „przedłużenia woli” królowej. Obdarzając ich zaufaniem i pozwalając na symboliczne gesty wykraczające poza przyjęte normy, Maria Leszczyńska budowała wokół siebie mikrośrodkowisko, które – choć mało spektakularne – zapewniało jej stabilność i wpływ w przestrzeni zdominowanej przez rywalizację,

45 Por. K. Kuras, *Dwór królowej*, s. 265–269.

46 Por. M. Lalanne, *L'appartement de Marie Leszczyńska (1725–1768)*, „Bulletin du Centre de recherche du château de Versailles” 5 (2012), <http://journals.openedition.org/crcv/12078> (10.04.2025).

47 Zob. *Mémoires du duc de Luynes*, t. 8, s. 264–266; *Mémoires du maréchal duc de Richelieu*, éd. M. Barrière, t. 2, Paris 1858, s. 154.

hierarchię i codzienną grę pozorów⁴⁸. Strategia ta pozwalała królowej na budowanie trwałego zaplecza opartego nie na formalnych prerogatywach, lecz na lojalności, osobistym zaufaniu i dyskretnej grze gestów⁴⁹. Leszczyńska nie tworzyła wokół siebie potężnej frakcji politycznej – raczej mikrospołeczność, w której symboliczną władzę łączyła z uważnym zarządzaniem relacjami. Pozwalając wybranym osobom na przekraczanie granic ról ceremonialnych, królowa wzmacniała ich prestiż, a zarazem potwierdzała swoją pozycję jako źródła uznania i protekcji. W świecie Wersalu, gdzie wpływ nie zawsze był zależny od stanowiska, umiejętność wyłaniania lojalnych współpracowników i tworzenia wokół siebie przestrzeni wzajemnych zobowiązań stanowiła istotny element strategii przetrwania i działania⁵⁰.

Konkluzje

Zachowane źródła jednoznacznie pokazują, że życie codzienne wersalskiego dworu było nasycone konfliktami – zarówno drobnymi, jak i strukturalnymi. Tryb ich rozstrzygania, pełen niejasności i opóźnień, stawia pod znakiem zapytania skuteczność królewskiego arbitrażu. Ludwik XV, wspierany przez swój personel, co najwyżej gasił bieżące spory, nie dopuszczając do ich eskalacji, lecz rzadko wykazywał determinację w zapobieganiu podobnym sytuacjom. Regulacje rozstrzygające kwestie kompetencyjne powstawały zazwyczaj z opóźnieniem, a ich skuteczność bywała iluzoryczna – co tłumaczy również opieszałość królewskich ministrów, takich jak hrabia de Maurepas czy hrabia de Saint-Florentin, w sięganiu po to narzędzie⁵¹.

W tym kontekście strategia królowej Marii Leszczyńskiej jawi się jako znacznie subtelniejszy, bardziej elastyczny sposób zarządzania relacjami. Jej postawa nie była jednorodna: w zależności od sytuacji posługiwała się zarówno strategiami koncyliacyjnymi, zmierzającymi do zachowania pozorów harmonii, jak i interwencjami o charakterze konfrontacyjnym – tam, gdzie stawką była stabilność *maison* lub prestiż instytucji. Równolegle królowa budowała wokół siebie niewielkie, lecz lojalne zaplecze,

48 Por. F. Cosandey, *La reine de France*, s. 379.

49 Podobną rolę w systemie symbolicznym władzy pełniła sztuka. Por. J. G. Germann, *Picturing Marie Leszczinska (1703–1768). Representing queenship in eighteenth-century France*, Farnham 2017, s. 53–98.

50 Por. B. Hours, *Louis XV et sa cour*, s. 176–195.

51 Por. J. Duindam, *Vienna and Versailles*, s. 185–186.

oparte na osobistych relacjach i wzajemnym zaufaniu – co świadczy o długofalowej, cichej strategii wzmacniania własnej pozycji w strukturze.

Zastosowane w niniejszej analizie podejście dramaturgiczne, inspirowane koncepcją Ervinga Goffmana, pozwala wyjść poza psychologiczny opis ambicji i zawiści. Umożliwia odczytanie działań dworzan jako rezultatów odgrywania przypisanych im ról społecznych – ról definiowanych przez miejsce w hierarchii, ceremonialne honory i logikę *theatrum*. W przypadku najwyższych postawionych dam o pozycji decydował tytuł, prestiż funkcji i bliskość osoby królowej. Dla niższego personelu równie ważne było manifestowanie swojej obecności – zarówno przez skrupulatne wypełnianie obowiązków, jak i przez nieustanne zabiegi o symboliczne potwierdzenie własnej wartości.

Konflikty i demonstracje lojalności, zabiegi o miejsce przy kominku czy prawo do podania serwety, ujawniają uniwersalną zasadę wersalskiego porządku: pozycję należało nieustannie performować. Królowa, choć formalnie podporządkowana monarszemu centrum, potrafiła wykorzystać przestrzeń swojego *maison* jako pola gry i wpływu – subtelnie, ale konsekwentnie współtworząc wersalski świat pozorów, rytuałów i przemyślanych gestów.

Bibliografia

Źródła

Chronique de la régence et du règne de Louis XV (1718–1763) ou journal de Barbier, avocat au parlement de Paris, t. 2: 1727–1734, Paris 1857.

Chronique de la régence et du règne de Louis XV (1718–1763) ou journal de Barbier, avocat au parlement de Paris, t. 5: 1751–1753, Paris 1857.

Genlis S.-F. de, *Dictionnaire critique et raisonné des étiquettes de la cour, des usages du monde, des amusemens, des modes, des moeurs, etc., des François: depuis la mort de Louis XIII jusqu'à nos jours; contenant le tableau de la cour, de la société, et de la littérature du dix-huitième siècle; ou l'esprit des étiquettes et des usages anciens, comparés aux modernes*, t. 1, Paris 1818.

Journal et mémoires du marquis d'Argenson, publ. par E. J. B. Rathery, t. 2, Paris 1859.

Journal et mémoires du marquis d'Argenson, publ. par E. J. B. Rathery, t. 3, Paris 1861.

Journal et mémoires du marquis d'Argenson, publ. par E. J. B. Rathery, t. 4, Paris 1862.

Journal et mémoires du marquis d'Argenson, publ. par E. J. B. Rathery, t. 7, Paris 1865.

Mémoires du duc de Luynes sur la cour de Louis XV (1735–1758), publ. par L. É. Dussieux, E. Soulié, t. 1: 1735–1737, Paris 1860.

Mémoires du duc de Luynes sur la cour de Louis XV (1735–1758), publ. par L. É. Dussieux, E. Soulié, t. 2: 1738–1739, Paris 1860.

Mémoires du duc de Luynes sur la cour de Louis XV (1735–1758), publ. par L. É. Dussieux, E. Soulié, t. 3: 1739–1741, Paris 1860.

Mémoires du duc de Luynes sur la cour de Louis XV (1735–1758), publ. par L. É. Dussieux, E. Soulié, t. 6: 1744–1745, Paris 1861.

Mémoires du duc de Luynes sur la cour de Louis XV (1735–1758), publ. par L. É. Dussieux, E. Soulié, t. 8: 1746–1748, Paris 1862.

Mémoires du duc de Luynes sur la cour de Louis XV (1735–1758), publ. par L. É. Dussieux, E. Soulié, t. 11: 1751–1752, Paris 1863.

Mémoires du duc de Luynes sur la cour de Louis XV (1735–1758), publ. par L. É. Dussieux, E. Soulié, t. 13: 1753–1754, Paris 1963.

Mémoires du maréchal duc de Richelieu, éd. M. Fs. Barrière, t. 2, Paris 1858.

Literatura

Boucher J., *L'évolution de la maison du roi: des derniers Valois aux premiers Bourbons*, „XVIIe siècle” 34 (1982) num. 137, s. 359–379.

Boyé P., *Autour du mariage de Marie Leszczyńska*, w: P. Boyé, *Quatre études inédites*, Nancy 1933, s. 1–34.

Cosandey F., *La reine de France: symbole et pouvoir, XVe–XVIIIe siècle*, Paris 2000.

Cosandey F., *Le rang. Préséances et hiérarchies dans la France d'Ancien Régime*, Paris 2016.

Cottret M., *Reines de France*, w: *Dictionnaire de l'Ancien Régime*, dir. L. Bély, Paris 2015.

Duindam J., *Vienna and Versailles. The courts of Europe's dynastic rivals, 1550–1780*, Cambridge 2007.

Figeac M., *Les noblesses en France du XVIe au milieu du XIXe siècle*, Paris 2013.

Galateria D., *Wersal. Etykieta na dworze Króla Słońce*, tłum. J. Nowakowska, Kraków 2017, s. 188.

- Germann J. G., *Picturing Marie Leszczinska (1703–1768): Representing queenship in eighteenth-century France*, Farnham 2017.
- Goffman E., *Człowiek w teatrze życia codziennego*, tłum. H. Datner-Śpiewak, P. Śpiewak, Warszawa 2008.
- Hennebelle D., *Les concerts de la Reine (1725–1768)*, Lyon 2015.
- Horowski L., *Die Belagerung des Thrones: Machtstrukturen und Karrieremechanismen am Hof von Frankreich 1661–1789*, Stuttgart 2012.
- Hours B., *La vertu et le secret. Le dauphin, fils de Louis XV*, Paris 2006.
- Hours B., *Louis XV et sa cour. Le roi, l'étiquette et le courtisan. Essai historique*, Paris 2002.
- Jenkins R., *Social identity*, London–New York 2008.
- Jousselin R., *Au couvert du roi*, Paris 1998.
- Kaiser T. E., *Madame de Pompadour and the Theaters of Power*, „French Historical Studies” 19 (1996) no. 4, s. 1025–1044, <https://doi.org/10.2307/286662>.
- Kuras K., *Dwór królowej Marii Leszczyńskiej. Ludzie, pieniądze i wpływy*, Kraków 2018.
- Kuras K., *Les Polonais à la cour de Marie Leszczyńska*, „Bulletin du Centre de recherche du château de Versailles” 2021 num. 18, <http://journals.openedition.org/crcv/19272> (10.04.2025), <https://doi.org/10.4000/crcv.19272>.
- Kuras K., *Networking traps: Marie Leszczyńska in the Polish and French dynastic arrangements*, w: *Queens within networks of family and court connections*, ed. by A. Skrzypietz, Köln–Wien 2022, s. 113–126.
- Lalanne M., *L'appartement de Marie Leszczyńska (1725–1768)*, „Bulletin du Centre de recherche du château de Versailles” 5 (2012), <http://journals.openedition.org/crcv/12078> (10.04.2025); <https://doi.org/10.4000/crcv.12078>.
- Leferme-Falguières F., *Les courtisans. Une société de spectacle sous l'Ancien Régime*, Paris 2007.
- Magdziarz W. S., *Uwodziciele władzy: geneza i organizacja dworu Ludwika XIV*, Warszawa 2013.
- Muratori-Philip A., *Marie Leszczyńska: épouse de Louis XV*, Paris 2010.
- Newton W. R., *La petite cour. Services et serviteurs à la cour de Versailles au XVIIIe siècle*, Paris 2006.
- Newton W. R., *L'espace du roi. La cour de France au chateau de Versailles, 1682–1789*, Paris 2000.
- Nolhac P. de, *Louis XV et Marie Leczinska: d'après de nouveaux documents*, Paris 1900.

- Laverny S. de, *Les domestiques commensaux du roi de France au XVIIe siècle*, Paris 2002.
- Rogister J., *Queen Marie Leszczyńska and faction at the French Court 1725–1768*, w: *Queenship in Europe 1660–1815*, ed. by C. Campbell Orr, Cambridge 2004, s. 186–220.
- Rostworowski E., *Jeszcze o ślubie Marii Leszczyńskiej i polskiej koronie*, w: E. Rostworowski, *Legends and facts XVIII w.*, Warszawa 1963, s. 11–65.
- Samsel A., *Dyplomacja i ceremoniał dworski wokół małżeństwa Ludwika XV z Marią Leszczyńską. Próba interpretacji*, „Scripta Minora” 5 (2007), s. 233–372.
- Solnon J.-F., *La Cour de France*, Paris 1987.
- Wersal Marii Leszczyńskiej. *Le Versailles de Marie Leszczyńska. Sztuka dworska we Francji XVIII wieku*, red. P. Mrozowski, Warszawa 2015.

Abstrakt

Katarzyna Kuras

Maria Leszczyńska w kręgu nieprzyjaciół.

Strategie interpersonalne królowej Francji (1725–1768)

Artykuł analizuje strategie interpersonalne Marii Leszczyńskiej, królowej Francji w latach 1725–1768, w kontekście funkcjonowania jej dworu (*maison*) w Wersalu. Opierając się na pamiętnikach diuka de Luynes’a oraz innych źródłach, tekst ukazuje ją jako królową świadomie zarządzającą relacjami z otoczeniem. W centrum analizy znajdują się trzy typy strategii: konciliacyjna, konfrontacyjna oraz oparta na budowaniu własnego stronnictwa. Przyjęcie perspektywy dramaturgicznej (E. Goffman) pozwala ukazać codzienne napięcia i konflikty nie jako przypadkowe zdarzenia, lecz jako elementy strukturalnej gry o prestiż i wpływy w obrębie wersalskiego mikroświata. Artykuł ukazuje Marię Leszczyńską nie jako bierną postać uwikłaną wyłącznie w zagadnienia ceremonialne, lecz jako świadomą uczestniczkę dworskiej rzeczywistości, która subtelными środkami kształtowała własną pozycję i normy funkcjonowania *maison*.

Słowa kluczowe:

Maria Leszczyńska, Wersal, strategie interpersonalne, dwór królowej, teatr władzy

Abstract

Katarzyna Kuras

Maria Leszczyńska in a circle of enemies.

Interpersonal strategies of the Queen of France (1725–1768)

The article examines the interpersonal strategies employed by Maria Leszczyńska, Queen of France (1725–1768), within the everyday functioning of her court (*maison*) at Versailles. Drawing on the memoirs of the Duke de Luynes and other courtly sources, the study portrays the queen as a conscious actor managing her household relationships. Three main types of strategies are identified: conciliatory, confrontational, and based on forming a personal network of allies. By adopting a dramaturgical perspective (E. Goffman), the article interprets everyday tensions and conflicts not as isolated episodes, but as structural elements of the continuous performance of status and influence within the Versailles court society. Maria Leszczyńska emerges not as a passive ceremonial figure, but as an active participant in court life, shaping her position and the norms of her household through subtle yet effective means.

Keywords:

Maria Leszczyńska, Versailles, interpersonal strategies, queen's household, power as performance